

УДК 347.95:347.991 (477)

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

THE ROLE OF THE SUPREME COURT OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF JUDICIAL REVIEW

Цал-Цалко Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті наводиться загальна характеристика перегляду судових рішень Верховним Судом України. Акцентовується увага на значенні Верховного Суду України як найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції щодо перегляду рішень суду у цивільних справах. Безпосередньо визначається роль та місце Верховного Суду України в системі перегляду судових рішень.

Ключові слова: Верховний Суд України, судове рішення, перегляд рішення суду, здійснення правосуддя, цивільний процес.

В статье приводится общая характеристика пересмотра судебных решений Верховным Судом Украины. Акцентируется внимание на значении Верховного Суда Украины как высшего судебного органа в системе судов общей юрисдикции по пересмотру решений суда по гражданским делам. Непосредственно определяется роль и место Верховного Суда Украины в системе пересмотра судебных решений.

Ключевые слова: Верховный Суд Украины, судебное решение, пересмотр решения суда, осуществление правосудия, гражданский процесс.

This paper provides a general description of judicial review by the Supreme Court of Ukraine. Attention is focused on the importance of the Supreme Court of Ukraine as the highest judicial body in the system of courts of general jurisdiction for the revision of judgments in civil cases. Directly defines the role and place of the Supreme Court of Ukraine in the system of judicial review.

Key words: Supreme Court of Ukraine, judgment, viewing the court's decision, the administration of justice, civil procedure.

Постановка проблеми. Основний Закон нашої Держави проголошує, що права і свободи людини й громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи

бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Захист прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб і держави шляхом роз-

гляду та вирішення цивільних справ відповідно до чинного законодавства покладається на цивільне судочинство. Успішне виконання покладених на суд завдань залежить від законної та обґрунтованої діяльності останнього, його ухвал з окремих процесуальних питань і рішень по суті справи.

Для забезпечення соціального, правового та демократичного принципу побудови нашої країни в Україні створена і діє система судів загальної юрисдикції, засобами якої здійснюється правосуддя. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Ідеалом здійснення правосуддя є законне, обґрунтоване та справедливе, а відтак – стабільне і непохитне судові рішення, яким припиняються матеріальні та процесуальні правовідносини шляхом вирішення правового конфлікту. Однак практично такий ідеал є недосяжним. Як би правильно не була організована судова система, якими б не були гарантії, створені законом для винесення судом рішень, можливість допущення помилок при їх постановленні ніколи не можна виключити. Необхідно погодитися з Є. Васківським, який ще в 1913 р. писав, що «як би добре не були підготовлені до своєї діяльності судді, як би добросовісно і уважно не ставилися вони до виконання своїх обов'язків, у будь-якому разі вони не можуть бути повністю застраховані від промахів і помилок» [1, с. 43].

Виникає необхідність створення надійної та ефективної системи виявлення, виправлення та попередження судових помилок. Світова та вітчизняна наука і практика цивільного судочинства виробили таку систему. В Україні її складовими елементами є апеляційне та касаційне провадження, а також перегляд судових рішень Верховним Судом України.

Оскільки у 2010 році було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2], який передбачає певні зміни у системі судоустрою, порядку забезпечення діяльності судів, а також яким вносяться зміни до низки законодавчих актів України, зокрема до Цивільного процесуального кодексу України, внаслідок чого створено новий суд касаційної інстанції – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, роль Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції змінюється [3]. У цьому аспекті актуальним є питання про місце Верховного Суду в системі перегляду судових рішень та про порядок відправлення ним правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам перегляду судових рішень Верховним судом України приділено увагу в працях таких вчених, як О. Ткачук, Д. Луспеник, В. Сердюк, Р. Мінченко, Є. Харитонов, В. Крупельницький, В. Теліпка, Ю. Притика, В. Онопенко, В. Шишкин та інші.

Метою статті є визначення ролі та повноважень Верховного Суду України в системі перегляду судових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перевірка ухвалених судових рішень судами вищої інстанції є гарантією права на судовий захист. Праву

осіб на оскарження судового рішення кореспондує обов'язок відповідного суду переглянути оскаржене рішення. Цілком логічно зазначає Д.Д. Луспеник, що гарантії судового захисту будуть ефективні тоді, коли держава забезпечить можливість перегляду справи вищим судом, передбачить процедуру (механізм) виправлення суддівських помилок [4, с. 107]. Однак зазначених гарантій недостатньо. Як свідчить практика, суди через суб'єктивні причини (некомпетентність, неухважність, спрощений підхід) й об'єктивні причини (складність правовідносин, спір з яких розглядається, численність співучасників) постановляють рішення, що не відповідають обставинам справи або нормам матеріального (процесуального) права.

За наведених обставин необхідно мати додаткові гарантії захисту прав і свобод зацікавлених осіб, прав організацій, держави та публічних інтересів, забезпечення законності, обґрунтованості судових рішень та ухвал. В їх складі визначальна роль належить апеляційному провадженню – апеляційному оскарженню та перевірці рішень і ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Слід відмітити, що апеляційне оскарження і перевірка рішень і ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили, як процесуальна гарантія захисту прав і охоронюваних законом інтересів сторін, інших осіб, які брали участь у розгляді справ, зміцнення законності і виконання завдань цивільного судочинства досягається реалізацією ними права на оскарження судових актів і перевіркою судом апеляційної інстанції їх законності і обґрунтованості шляхом повторного розгляду справи з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, що досліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку. Апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ. Розгляд справ за апеляційними скаргами і поданнями прокурорів дозволяє виправляти помилки судів першої інстанції, спрямовувати їх роботу, забезпечуючи правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права, а також має превентивний характер – попереджає порушення норм права громадянами, організаціями, посадовими і службовими особами.

Поряд з правом на оскарження рішення суду в апеляційному порядку сторони та інші особи, які приймали участь у справі, мають право оскаржувати судові рішення в касаційному порядку до Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій.

Наявність касаційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал сприяє формуванню у громадян, службових і посадових осіб переконаності в тому, що кожне незаконне рішення буде скасовано, що їх політичні, трудові та інші соціально-економічні права і свободи, а також права організацій і пу-

блічні інтереси отримують належний судовий захист [5, с. 152].

Значення касаційного провадження полягає в тому, що воно забезпечує законність рішень і ухвал суду першої і апеляційної інстанції, захист прав, свобод і охоронюваних законом інтересів осіб, які беруть участь у справі, і держави, захист публічних інтересів, а також забезпечує однакове застосування закону судами України, превентивну їх дію, спрямовану на попередження порушення законності громадянами, юридичними, службовими і посадовими особами [6, с. 575].

Однією із гарантій захисту прав, інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, держави є передбачена законом можливість оскарження судових рішень у цивільних справах до Верховного Суду України після їх перегляду у касаційному порядку, оскільки в умовах взятого Україною курсу на повноправне членство у європейській спільноті хід реформування вітчизняного цивільного процесуального законодавства, зокрема його контрольних стадій, перебуває під пильним спостереженням європейської та світової громадськості. Серед цих стадій на особливу увагу заслуговує перегляд судових рішень, оскільки питання, що ставляться та вирішуються на цьому етапі цивільної процесуальної діяльності, зумовлені перевіркою таких судових рішень, правосудність яких не повинна викликати сумнівів.

Перегляд Верховним Судом України судових рішень є однією з процесуальних форм перевірки судових рішень, винесених нижчестоящими судами, що вже набрали законної сили. За своїм змістом і призначенням дана процесуальна стадія має «резервне» значення, тобто має використовуватися, коли не застосовуються або вичерпані інші засоби процесуально-правового захисту. Дана процесуальна стадія є додатковою гарантією здійснення законного і обґрунтованого правосуддя. Можливість перегляду справи Верховним Судом України має на меті спосіб превентивного впливу, спонукаючи нижчі суди, органи прокуратури, органи державної влади, учасників процесу дотримуватися чинного законодавства.

Основним завданням Верховного Суду України, після звуження його повноважень, є виявлення та усунення помилок і зловживання, що допущені в ході розгляду конкретної справи судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Однак виникає доволі складне питання, оскільки вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією у складі не менше трьох суддів (а саме п'яти) Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, відповідно, якщо даний суд свідомо допустить помилку або зловживання у ході розгляду конкретної справи в порядку касаційного провадження, навряд чи він буде зацікавлений у передачі даної справи на перегляд до Верховного Суду України.

Перегляд судових рішень Верховним судом України є процесуальним засобом, що забезпечує їх законність і обґрунтованість, захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, юридичних осіб

і держави, отже, й виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства. Це особливий винятковий вид перегляду, який у ЦПК України визначений як особлива стадія розгляду справи. Такий перегляд можливий лише за умови, що відповідне судове рішення переглядалося у касаційному порядку.

Отже, провадження з перегляду судових рішень Верховним Судом України як стадія процесу – це сукупність процесуальних правовідносин між Верховним Судом України, сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, а також особами, на користь яких постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, що виникають з метою перевірки законності судових рішень, що вже розглядалися судом касаційної інстанції.

Значення даної стадії, перш за все, проявляється саме у особливостях перегляду судових рішень Верховним Судом України, зокрема: предметом такого перегляду є рішення суду після їх перегляду в касаційному порядку. Від даного перегляду залежить забезпечення єдиного застосування норм матеріального та процесуального права, а також норм міжнародних зобов'язань України; процесуальна діяльність суду спрямована на визначення наявності підстав для перегляду справи Верховним Судом України; судові рішення повинні оскаржуватись з підстав: неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах або встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

В наслідок системного аналізу норм чинного законодавства України, міжнародного правозастосування та принципів права, Конституційний Суд України встановив, що: Конституцією України визначено Верховний Суд України найвищим органом судової влади; Конституцією України передбачено виключно одноразове касаційне оскарження та касаційний перегляд судових рішень; Вищі спеціалізовані суди є єдиними інстанціями, що забезпечують можливість для касаційного оскарження рішень суду та здійснюють перегляд судових рішень у касаційному порядку; Верховний Суд України не здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку, не має повноважень суду касаційної інстанції; Конституцією України не обмежено засади здійснення судочинства виключно в порядку апеляційного та касаційного провадження [7]. Відповідно до статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Він має такі повноваження: переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Украї-

ною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; здійснює інші повноваження відповідно до закону [2].

Отже, порядок перегляду судових рішень Верховним судом України значно змінився після прийняття зазначеного закону. Основними недоліками такої системи перегляду судових рішень, насамперед, що стосується Верховного Суду України – це подвійна касація, в якій, як зазначає М. Сірий, «закладено суттєве юридичне протиріччя, оскільки касація – це «одноразова» процесуальна дія» [8]. Відповідно до того чинна система перегляду судових рішень в Україні складається, як зазначалось у апеляції, з касації та перегляду судових рішень Верховним судом України.

Найвищі судові органи європейських держав є основними суб'єктами діалогу між Європейським судом і національними судовими системами, посередниками, покликаними адаптувати внутрішні пра-

вовідносини до норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та правових позицій Європейського суду [9]. Таким чином, Верховний суд – це одночасно і остання судова інстанція в державі, і вказівник для усіх інших національних судів у питаннях здійснення правосуддя, і невід'ємна складова загальноєвропейської системи захисту прав.

Верховний Суд України почав виконувати свою головну функцію – забезпечення єдності судової практики, розглядаючи справи, в яких має місце неоднакове застосування норм судами касаційної інстанції. Верховний Суд України зможе постановляти рішення, яке буде остаточним і обов'язковим не тільки для сторін у справі, але і на всій території України для застосування в правовідносинах, що виникають у державі [10].

Підсумовуючи, слід відмітити, що Верховний Суд України виступає ініціатором і розробником законодавчих пропозицій щодо реформування українського правосуддя. Його діяльність істотно впливає й на загальні суспільні процеси в Україні – розвиток демократії, економіки, захист прав людини, політичну та економічну стабільність держави.

Верховному суду належить виняткова прерогатива у прийнятті остаточних судових рішень на національному рівні, виробленні правових позицій у складних судових спорах, спрямуванні судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильовский Е.В. Учебник гражданского процесса. – М., 2003. (Сер. «Русское юридическое наследие») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
4. Ткачук О., Луспенік Д. Перегляд судових рішень Верховним судом України: проблемні питання правозастосування // Право України. – 2011. – № 10. – 117 с.
5. Локатир Ю.В. Процедура перегляду рішень у цивільному судочинстві України // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 151–157.
6. Цивільний процес України : підручник / За заг. ред. д. ю. н., проф. Р.М. Мінченко – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 720 с.
7. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2010 від 11 березня 2010 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
8. Сірий М. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє // Юридичний журнал. – 2003. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.
10. Портнов А. Судова реформа приведе статус Верховного суду України у відповідність до вимог Конституції та змінить процедуру призначення суддів // Дзеркало тижня. – 2010 – № 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dt.ua/POLITICS>.